

Seregi Tamás

A TRIATLON FILOZÓFIÁJA (II)

Amikor a triatlonos kilép a vízből, és felül a kerékpárra, látszólag teljesen különböző világba kerül, mint amelyben eddig volt. Ha azonban közelebbről megnézzük a helyzetet, kiderül, hogy nem egy másik világ adódik számára (ez történe, ha például egy játék jellegű sportba kezdene), tulajdonképpen ugyanabban az ökológiai világban marad, a változás csupán azért tűnik olyan radikálisnak, hogy ontológiai szintűnek szeretnének nevezni, mert annak a szerveződésnek, amely eddig létezett, szinte minden eleme megváltozik vagy átrendeződik. Megváltozik a tértapasztalat egésze, megváltoznak az időtapasztalat referenciái, átrendeződnek az érzékek, megváltozik a testhelyzet, a légzés üteme, a haladás sebessége és még sok egyéb dolog. Az absztrakt jelleg azonban változatlanul megmarad, bár ez is átveődik egy másik területre. Az úszásnál a tér, a környezet absztrakt voltáról beszéltünk, itt inkább a test és a mozgás absztrahálódik. A monoton körözés megmarad, csak áthelyeződik a karról a lábra, viszont még szabályosabbá és még egyenletesebbé válik. Az úszó tulajdonképpen nem köröz, hanem előrenyújtja és maga alá húzza a karját, mindvégig a teste hossz tengelye mellett próbálva tartani azt. A kerékpározás viszont egyenletes lábkörzés. A kerékpározás a tiszta folytonosság sportja a testrészek mozgása (a láb kényszerített, szabályos körmozgása a merev pedálok révén), a testrészek mozgásának sebessége (a váltók arra valók, hogy végig egyetlen optimális hajtási fordulatszám legyen fenntartható) és a haladás szempontjából egyaránt (egyenletes, ritmus nélküli mozgás, „gurulás”). És persze a folytonosság sportja a talaj szempontjából is, folytonos és egyenletes felszín kell hozzá, ha nem is vízszintes.²¹ A kerékpározás a körmozgás konvertálása egyenes irányú mozgássá – ennél geometriai jellegűbb alapok szinte el sem képzelhetők egy sport számára.

A kerékpározás nem repülés, ahogy az úszás sem bizonyult annak, bármennyire hajlamosak vagyunk is néha úgy érezni. A kerékpározás *folyás*. A paradoxona éppen az, hogy ennek a folyásnak felfelé is működnie kell. S valljuk be, nem is működik valami jól. Többet veszítünk felfelé, mint amennyit lefelé nyerünk. Először megpróbálunk lendületből átfolyni a lejtőről az emelkedőre, de ez mindig kiábrándító eredménnyel jár. A lankásabb emelkedőkön az ember valóban inkább folyadéknak érzi magát: hirtelen legurul a dombról, felfelé azonban nem is annyira kapaszkodik, mint inkább feltölti a völgyet, mint a folyadékok, egyre lassabban, mivel egyre növekszik a feltöltendő térfogat, míg egyszer csak fel nem ér, és át nem lendül a következő lejtőre. De nem kell túl nagy emelkedési szög, hogy fel kelljen adnunk „természetes” testtartásunkat, először csak közelebb markolva meg a kormányt, hátunkat egyre csúnyábban begörbítve, szinte rángatva a kerékpárt, azután viszont hamar ki kell állni a nyeregéből, s onnan kezdve minden előny odavan: megszakad a mozgás folytonossága, nem tudjuk húzni, csak nyomni a pedált, s az is leginkább a lépcsőn járásra, mintsem a pedálhajtásra kezd hasonlítani. S tegyük még hozzá, minél nagyobb az emelkedő hajlásszöge, annál rosszabb az egész tevékenység határfoka a hátsókerék-meghajtás miatt. Ahol a futó még mindig fut (és szinte beéri a biciklistát), ott a kerékpáros már szinte *mászik*.

A mászás azonban nemcsak a testtartásra van kihatással, hanem az egész tevékenységre is. Ezt egyszerűen úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a hegymászás nem teljesít-

ménysport. A hegymászás *konkrét* tevékenység, a teljesítménysportok viszont *absztrakt* jellegűek, ahogy már eddig is láttuk. A hegymászás a hegy *meghódításáról* szól, amely egészen más létviszonyt feltételez, mint amellyel a teljesítménysportoknál találkozhatunk. Megint csak Sartre tételeihez tudok fordulni a különbség megvilágításához. Sartre az egész emberi létezés lényegének a világ, az önmagában való elsajátítását tartja. A tudat önmagában semmi, egyfajta léthiány, amely csak a világ tudataként képes konkretizálni magát. Ennek a konkretizálásnak rengeteg módja van, de ezek legteljesebbjei a cselekvés, a birtoklás és legvégső soron maga a lét: az önmagáért való, az ember, az egész világot el akarja sajátítani, önmagában-önmagáért való létként kíván ki- vagy inkább beteljesedni. Ennek kifejtése során mondja azt Sartre egy helyen: „Az vagyok, amit birtoklok. Én érintem meg ezt a csészt, ezt a csecsebecsét. Ez a hegy, amit megmászom, annyiban szintén én vagyok, hogy legyőzöm azt; s amikor a tetején vagyok, amit »elértem«, akkor ugyanezen erőfeszítések árán én vagyok az a tágas nézőpont is, amely a völgyre és a környező csúcsokra nyílik; a panoráma vagyok egészen a horizontig terjedően, mert csak általam, csak számomra létezik.”²² Nem szeretném tagadni, hogy mindannyiunkban – és a sportolóknak kiváltképp – él az a vágy, hogy a birtoklást ilyen szintig kiterjesszük, vagyis hogy a birtokviszonyt visszavezessük a létviszonyra, s ezáltal abszolút léthiányunkat abszolút megszüntessük, azaz Istenné váljunk. És nem is azokról az etikai következményekről van itt szó, amelyekkel Sartre is foglalkozik könyve KONKLÚZIÓ című befejező részében. Az igazi kérdés a konkrét és az absztrakt különbségével függ össze.

Az absztraktnak nagyon régóta nincs jó híre a filozófiában, s a hegeli filozófiát ontologizáló Sartre számára is csupán kiindulópont. A filozófia igazi tétje számára az, hogyan lehet az absztraktnak minden tekintetben meghaladni, konkretizálni. Ez pedig egyirányú folyamat, még ha vannak is benne dialektikus mozgások (a simogatás kapcsán az egyik ilyen „visszacsapást” láthattuk). Így érthető módon nem foglalkozik azzal, hogyan hat vissza rá az absztrakt tapasztalata, mint ahogy azzal sem, hogyan képes világot alkotni maga az absztrakt. Néhány oldallal korábban, ugyancsak a sport kapcsán a következőket írja: „A csúcs, amelyre kitűztük a zászlót, egy olyan csúcs, amit elsajátítottunk. A sportolás egyik döntő aspektusa tehát – különösen a szabadban végzett sportoké – a víz, a föld, a levegő hatalmas tömegeinek meghódítása, melyek a priori megszelídíthetetlenek és felhasználhatatlannak tűnnek; s egyik esetben sem arról van szó, hogy az elemeket önmagukért birtokolnánk, hanem egy önmagában-való létezésről, amely ezeken az elemeken keresztül fejeződik ki: a hó különböző fajtáin keresztül a szubsztancia homogenitását akarjuk birtokolni; a föld vagy a szikla fajtáin keresztül az önmagában-való áthatolhatatlanságát és időtlen állandóságát akarjuk elsajátítani stb. stb.”²³ A szövegrész konkrét példával indul, amellyel már találkozunk, ahogy konkrét példa az ugyancsak itt található gyönyörű elemzés a síelésről is. S mivel konkrét példát elemez, Sartre egyik esetben sem magáról a mászásról vagy a síelésről ír, hanem a hegy meghódításáról a feljutáson, illetve a domboldal birtokbavételéről a lesikláson keresztül. A kétfajta tevékenység közötti különbség pedig nem csekély. Az egyik esetben, az utóbbiban, egy konkrét szubjektum konkretizál valamit (egy hegyet, egy domboldalt), a másikban viszont maga a szubjektum absztrahálódik egy absztrakt szituációban. Az absztrahálódásnak természetesen fokozatai vannak, mégsem mindegy, hogy arról beszélünk-e, hogy megmászom ezt és ezt a hegyet, amelyet még nem hódítottam meg, vagy hogy futok, úszom, sífutok stb. 21 vagy 42 vagy 50 km-t ennyi és ennyi idő alatt, mert ezt még nem teljesítettem. És ezt teszem esetleg melegben vagy hidegben, száraz vagy nedves levegőn, éjszaka vagy nappal, magaslaton vagy a tengerszint közelében, síkon vagy nem síkon, terepen vagy aszfalton. S hogy miért? Valóban valami olyasmért, amiről Sartre az idézet későbbi részében beszél, hogy megéljem a szubsztancia homo-

genitását, az áthatolhatatlanságot, az időbeli állandóságot, egyszerűen, hogy kapcsolatba kerüljek a tiszta minőségekkel. Ám nemcsak azzal a céllal, hogy ezeket *elsajátítsam*, hanem azért is, hogy közvetett módon megélhessem a víz hatására saját szilárdddá válásomat, a föld hatására saját folyékonyvá válásomat, vagyis hogy ennek hatására magam is ontológiai változásokon essem át, és hogy e közvetett módokon keresztül megéljem az elemek birtokolhatatlanságát.

Az ökológiai világ nem birtokolható. Jellemző, hogy Sartre itt is „*a víz, a föld, a levegő hatalmas tömegeiről*” beszél, mintha ezek valamilyen kezdetleges vagy tökéletlen módon ugyan, de mégiscsak tárgyasíthatók, egybefoghatók lennének. Hiszen csak így beszélhetünk léthiányról a szubjektum oldalán, és csak így beszélhetünk e léthiány *betöltéséről*, jó fenomenológus módján: egy üres intenciónak egy kvázitárggyal való betöltéséről. Az ökológiai világ nem totalizálható, amire Sartre-t a vágy vezetné, nem *elsajátítható*, csupán *kisajátítható*. Ez a kisajátítás persze szükségszerű, mondhatni, természetes jelenség, az állat-, sőt a növényvilágban is jelen van: az élőlények területeket foglalnak, hajlékot építenek, terjeszkednek, együttműködnek és harcolnak, megpróbálják átalakítani környezetüket, jeleket használnak, s mindezt általában közösségi formában teszik. Ők is végeznek politikai tevékenységet. Közben azonban mindaz, amit ily módon kisajátítottak, soha nem válik saját magukká, nem lesz olyan elsajátítás, amely a birtoklásból (*avoir*) létté (*être*) alakulhatna, vagyis a parciálisból, amely hiányos és zárt, totálissá, amely ugyanilyen zárt, de immár teljes; ehelyett egy másik logika lép működésbe, a parciális lokálissá válik, amely teljes, de nyitott (nyitott a bővítésre, de ezzel együtt a mások általi kisajátításra is), s amely esetleg nyitott teljességéből teljes nyitottsággá, azaz globálissá válhat.²⁴

A folyás mint mozgás (egyenletes hajtás) és mint haladás (gurulás) lehetőségét a kerékpár még egy szinten megvalósítja, a közösség szintjén. Aki már látott kerékpárosmezőnyt légi felvételtől, annak ez a tagadhatatlan tapasztalat vizuális szinten is rendelkezésére áll: ha megfelelő tér van hozzá (elég széles az út), a mezőny csepp alakba rendeződik, elnyújtott csepp alakba, ahogy egy vízcsepp gördül le az ablaküvegen. S ugyanúgy nyúlik meg, és ugyanúgy gyorsul fel egy-egy útszűkületnél, ahogy a víz felgyorsul egy átfolyóhoz érve (önkéntelenül gyorsít ilyenkor az ember, hogy az egész csoport minél gördülékenyebben juthasson át). Az el- és leszakadás is ugyanúgy működik, a mezőny ritkán törik meg, először megnyúlik, s csak azután rendeződik két „cseppé”, az utolsók felzárkóznak az első csoporthoz, az elsők hátramaradnak a második csoporthoz. Sőt, amikor egy-egy ember leszakad a mezőnyről, az sem hirtelen történik: mikor valaki már nem bírja a tempót, lemarad, de általában összeszedi magát, újra csatlakozik, viszont ezzel még több energiát veszít, ettől még jobban lemarad, aztán egyszer csak nem bírja már, és leszakad a mezőnyről (kerékpárosberkekben „gumizásnak” szokás ezt nevezni) – hajszára úgy, ahogy egy folyadékból válik ki egy csepp.

A gumizás példája jól mutatja, hogy a jelenség fizikai és pszichikai szinten egyszerre létezik. A fizikai szint oka jól ismert, az előttem haladó kerékpáros kettéválasztja a légszlopot, aminek hatására nyomáskülönbség lép fel, ez a vákuum pedig fizikai vonzóerőt fejt ki a mögötte haladóra (így szokták „felhúzni” a kísérő autók a mezőnyből valamilyen okból kiálló versenyzőket). Ám a dolog pszichikai szinten is működik. Hogy miért, arra nyilván adható egyszerű biológiai magyarázat, amely szerint az ember ragadozó lény, így az üldözés ösztönös cselekedet nála (aki futott már el például egy agár mellett, az tapasztalhatta, hogy egyszerűen képtelen nem utánunk eredni), vagy hogy közösségi lény, ezért mindig igyekszik a társai közelében maradni (ahogy a halrajoknál vagy a csoportban repülő madaraknál láthatjuk). Ez, ha igaz is (nyilván az), akkor is csak egy-

egy ok, a jelenséget magát igazán nem írja le. A jelenség lényege véleményem szerint annak a térbeliségnek a dinamikus jellegében rejlik, amelyben a kerékpárosok léteznek. A dolog világosabbá tételéhez hadd idézzek egy hosszabb részt Eugène Minkowski egyik írásából: „*Kikísértem egy kedves barátomat a vasútállomásra. Elutazása valódi elválás számomra. A percek észrevétlenül elszaladnak, a kocsiajtók becsukódnak, a szerelvény elindul. Önkéntelenül is futni kezdek, szinte én magam vagyok a vonat, még egyszer barátom felé nyújtom a karomat. A vonat azonban gyorsabb nálam. Egy idő után megállok; most a szemem válik az egész szerelvényé, még utoljára látni akarom a kart, amely int felém. Aztán a vonat eltűnik a kanyarban; most már nem látok semmit, de még mindig nem állok meg; gondolatban tovább követem a szerelvényt, rákapcsolódom mozgására, amely elviszi magával lényem egy egész darabját.*”²⁵

A példából Minkowski azt a tételt vezeti le, hogy nem ugyanaz nézni vagy elgondolni, hogy távolodik egy tárgy, illetve követni azt tekintetünkkel vagy gondolatban. A második esetben ugyanis maga a mozgás, a tiszta mozgás az (virtuálisnak neveznénk manapság), amely a teret konstituálja, ez a tiszta mozgás aktualizálódik különböző módokon, és lép át a test területéről (mozgás) először az érzékszervek (a látás) területére, majd onnan a gondolkodására. S ami a legfontosabb, hogy a mozgás által konstituált tér ezektől a váltásoktól egyáltalán nem válik szakadozottá, a vonat „húz” engem, az én lendülem pedig cseppet sem törik meg – a figyelmemnek nem tárgya sem a megállásom, sem a vonat eltűnése, nem éles tudatállapot-változás egyik sem. Az *élan vital* mintájára egy *élan réel*-ről beszél itt Minkowski, mivel nem a valóságos tértapasztatlat és annak reprezentációja közötti különbségről van szó. Mindhárom esetben ténylegesen és valóságosan bejárjuk a teret, nem *emlékezünk* például egy térélményünkre, és ráadásul ugyanazt a teret, csak éppen más-más módokon: konkrét mozgással, a látás útján vagy gondolatban.

A kérdés egyelőre azért fontos számunkra, mert a mezőny fizikai és pszichikai jellemzőin keresztül tisztázhatóvá válik, miféle lény is a kerékpáros. Látható, hogy azok az ellenállások és vonzások, amelyek a mezőnyön belül működnek, egyáltalán nem kedveznek az individualizálódásnak. Személyiségről nyilvánvalóan nem beszélhetünk a teljesítménysportok esetében, ahogy tettük a labdarúgásnál. A mezőny nem focicsapat, nincsenek benne a tagokhoz mereven hozzárendelt pozíciók, nincs semmiféle hierarchia, nincs szemtől szembeni konfrontáció, amely a teljes személyiségünk latba vetését követelné. Deleuze-i nyelven szólva nincs semmilyen *filiation*, vertikális leszármazás és az ebből származó konfliktusok, kizárólag *alliance*-ok, horizontális átmeneti szövetségek vannak. Ettől azonban még nagyon komoly összetartó erő működik, a tagoknak folyamatosan együtt kell működniük, de úgy, hogy állandóan váltogatják a pozícióikat, hogy kik vannak elől, és kik vannak mögöttük. Van tehát közösség, és van egymásrataltságot, van történet is, de olyan történet, amelynek nincsenek főszereplői és mellékszereplői, amelyben mindig minden mozog, ahogy egy folyadékon belül elvileg mindig minden elem helyet cserélhet a másikkal. Van persze rivalizálás, ám ez sem két frontvonal ütközése, ez is folyamatosan alakul ki, a verseny menete során az együttműködés észrevétlenül alakul át versengéssé, gyülemlik fel a feszültség a mezőnyben, ami előbb-utóbb a szétrobbanásához vezet. Nincsenek tehát személyiségek, de egészen a végéig tulajdonképpen individuumok sem, a mezőny maga az egyetlen individualitás. A szökés azért olyan nagy probléma és kihívás itt. A kerékpárversenyek heroikusságát és tragikumát általában a reménytelen szökéssorozatok adják.²⁶

De térjünk vissza a tér problémájához! Azt mondhatnánk, hogy a kerékpáros számára sokkal konkrétabb tér adódik, mint az úszónak, és ez bizonyos megszorításokkal igaz is. Egy hodológiai tér, egy meghatározott útvonal. Ezt az útvonalat azonban nem a célja

határozza meg, hanem elsősorban két dolog, a hossza és tektonikai jellemzői. A kerékpáros nem megteszi az utat, hanem teljesíti a távot. Ráadásul olyan távot (és ez a hosszútávúfutóra is érvényes), amely *beláthatatlan* – a szó átvitt, de konkrét értelmében is. Itt pontosítanunk kell a bergsonista Minkowskit. Lehet, hogy maga a tér bejárása tényleges és valós folyamat a testi mozgás, a látás és a gondolat útján egyaránt, a térnek azok a „jellegei” (*caractères*) azonban, ahogy ő fogalmaz, amelyekkel ennek során találkozom, térelményként csak bizonyos feltétellel élhetők meg. Ez a feltétel pedig az optimális sebesség feltétele. A test lassabban, a látás gyorsabban, a gondolkodás még gyorsabban képes csak bejárni a teret anélkül, hogy az szét ne esne különálló darabokra. Ezt egyébként Minkowski maga is állítja, még ha nem is ezt akarja közben állítani. A következőt mondja: amikor visszafelé jövök a peronról, még akkor is tulajdonképpen az ellenkező irányba tartok, s ha így elgondolkodva véletlenül nekimegyek valakinek, önkéntelenül is azt mondom: „*Bocsásson meg, máshol voltam, ezernyi más helyen.*” (I. m. 70.) Ezzel hallgatólagosan két dolgot is bevall: hogy a gondolkodás fékezhetetlenül gyorsabb, mint például a testi mozgás, és egyben irányíthatatlanabb (lokalizálhatatlanabb) is. Ezért van az, hogy 42 km 12-13 km/h-val vagy 180 kilométer 28 km/h-val (ezek a számomra elérhető sebességek) beláthatatlan térnek bizonyul. Nem tudom érzékelni vagy elképzelni, nem tudok emlékezni rá (csak darabokban, foszlányokban adódik itt is), így csupán elgondolni tudom. Ám az sem mindegy, hogyan teszem. Egy egyszerű példával élve: nem tudok elképzelni mondjuk egy 38 oldalú szabályos sokszöget, vagyis nem tudok vizuális képzetet alkotni róla, de elgondolni ettől még képes vagyok, semmi problémám nem akad vele, nyilvánvaló, hogy van olyan (s ugyanígy, amikor látok egy 38 oldalú sokszöget, azt nem vagyok képes látni, hogy annak 38 oldala van, arról csak úgy szerezhetek tudomást, ha egyenként megszámlolom őket).²⁷ S itt ráadásul nem azt kell elgondolnunk, hogy létezik/létezik 42 km, hanem azt, hogy az mennyi, hogy az mekkora távolság. Ha reprezentálom egy térkép segítségével, azzal teljesen célt tévesztek, a légi felvétel már valamelyest jobb megoldás, de ekkora távolságot itt is csak úgy lehet egybelátni, hogy az emberi testek, amelyek a mozgást végzik, érzékelhetetlenné válnak, így tulajdonképpen ez sem megfelelő eszköz. Marad az egyetlen kapaszkodó, az idő.²⁸

A kerékpározásnál a tér konkrétábbá válik, az idő viszont absztrahálódik. A látvány változatossága zavaró az időérzékelésre nézve, a mozgás monotonitása viszont segíti azt. Legjobban a futó képes érzékelni az időt, mivel mozdulatlan talaj van a lába alatt, és mivel a mozgása nem közvetett a talajhoz képest, mint a kerékpárosnak (az áttételek miatt). Egy közepesen gyakorlott futó is 5-10 mp-es pontossággal meg tudja mondani, hogy hány perces kilométereket futott, és elég nagy pontossággal tudja tartani a tempót akár 10-20 km-en át is. És pontos képzele van arról, mit jelent a 4:40-es, a 4:30-as, a 4:20-as, a 4:10-es stb. kilométer, még ha egyre kevesebbet tud is belőlük futni – egészen addig, amíg egyben tudja tartani azt az apparátust, amit köznapian a testének nevezünk. A távolságérzék itt sokkal „szubjektívabb”, mint az időérzék, s ez az időérzék ráadásul a leginkább absztrakt, a matematikai idő iránti érzék, méghozzá elég nagy intervallumban.

A látvány változatossága azonban nem csak az időérzékelésre nézve zavaró. Nem azt élvezi a kerékpáros, ahogy változik a látvány előtte, hanem azt, ahogy változik az út: ahogy kanyarodik, ahogy kissé emelkedik vagy lejtteni kezd, esetleg azt, ahogy az egész tér összeszűkül vagy kitágul körülötte. Létezik számára a táj élménye, ám ez érzéki élményként is másodlagos. Másodlagos a helyzetét tekintve, mivel leginkább csak mellette van, és másodlagos a helyzetét tekintve is, mivel a tevékenységére nézve egyenesen hátráltató. A táj egy látásmód, amelynek ideálja a kívülálló, individuális, nyugalomban

lévő szubjektum.²⁹ Minél inkább a táj kerül tehát a kerékpáros figyelmének középpontjába, annál jobban lassul, annál inkább individualizálódik, még ha teljesen kívülről nem kerül is. Annyiban kétségtelenül valami tájszerűben van a kerékpáros, és még inkább a nála lassabban haladó futó (és főleg a versenyes elején, amikor inkább visszafognia kell magát, inkább kicsit nézelődni, mint hajtani), hogy nem *bennfentes*, aki számára „csupán” helyek léteznek. És annyiban is nyilván, hogy a tér megfelelő léptéke a tájak léptékéhez mérhető leginkább (a nagyobb tér gyorsít, még ha vizuálisan éppen hogy zavaró is). Az a nézőpont viszont, amely a táj érzékeléséhez szükséges, nem áll rendelkezésére, csak ha néha oldalra tekint. Ha csupán feltekint, előre, tulajdonképpen nem tájat lát. A kerékpáros benne van a tájban, de nem oldódik fel abban, sokkal inkább átszeli azt. Nem adódik számára átfogó nézet, ami a tájlátás sajátja, és nem adódik a részletes megfigyelés lehetősége sem, amely szintén elvárásunk a tájérzékeléssel szemben. Hogy ezért mennyire felelősek az általunk konstruált tájak, és mennyire saját látásmódunk, az nem ennek a dolgozatnak a témája.³⁰ Am akárhogy legyen is, illetve a kerékpározáshoz akár mennyire megfelelő tájat rendezzünk is be, a kerékpáros figyelme akkor sem erre fog irányulni, még a látás szintjén sem. A kerékpározással kapcsolatban nem ismerek idevágó vizsgálatokat (az autózás és a sétálás a két legnépszerűbb téma ezzel kapcsolatban), a kognitív földrajzi kutatások azonban némi fogódzót mégis nyújthatnak. Kevin Lynch, Donald Appleyard és John R. Myer azt írják híres munkájukban: „*A modern autó egy szűrőt iktat be a vezető és a világ közé. A hangok, a szagok, a tapintási érzetek és az időjárás körülmények mind kevésbé érnek el hozzá, mint egy gyalogoshoz. A látása keretezett és korlátozott; a vezető viszonylag kevés cselekvést végez. Kevesebb alkalmat van megállni, alaposabban szemügyre venni vagy saját maga meghatározni útvonalát, mint a gyalog járónak. Csak a sebesség, a nagyobb lépték és a mozgás kellemes érzete képes kompenzálni ezekért a korlátozottságokért... A sebesség növekedésével pedig a figyelem egyre szűkebb szögben irányul előre, mivel a bekövetkező eseményeket távolabbról kell előre látnunk.*”³¹ Az ember általában a maga előtt lévő és az út melletti dolgokra figyel oda, miközben az előttünk lévő dolgok általánosodnak (a veszély vagy a közlekedési manőverek szempontjából tekintjük őket), a mellettünk lévők pedig egyre elmosódottabbakká válnak. Amit a kerékpározásban leginkább élvezni szoktunk, az éppen ennek a bizonyos szűrőnek a nemléte. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a mozgásból következő pszichikai hatások, amelyeket Lynch és kollégái leírtak, ne léteznének.

A tér tehát több szinten is szakadozott: van egy gondolati tér (az idő által valamenynyire közvetített távolság), egy részletekben adódó tájszerű tér és egy kizárólag előttem (és részben alattam) lévő folytonos, de csak az irány által meghatározott dinamikus tér.³² Leginkább ez utóbbi az, amely a kerékpározás sajátja: egy nagy léptékűvé táguló *tektónikus* tér, a földfelszín emelkedéseinek és hajlásainak érzése, az olyan gyűrődéseké, amelyeket sem a tapintás, sem a látás nem képes letapogatni (amire például a sziklamászás épül). A tapintás persze működik a kerékpározás során is, de egyrészt erősen materializálódik (a szél fúvását érzem leginkább, ami testem hűtéséhez járul hozzá), másrészt viszont közvetetté válik (a kerékpár mozgásán keresztül tapintom a talajt). A hallás itt sem működik tisztán, ahogy az úszásnál sem, s a két érzék együtt leginkább a körülöttem lévő tér konstitúciójában játszik szerepet. Nem az érzékszerveim használatán van azonban a hangsúly kerékpározás közben, még a látásén sem, hanem az elemekkel való kapcsolaton. Azon az absztrakción keresztül, amit a kerékpározás megteremt, szintén az elemekkel kerülünk kapcsolatba, mint az úszásnál, de teljesen más szereposztásban. A „szereposztás” kifejezést nem véletlenül használom, meggyőződésem szerint ez a leginkább interszubjektív sport a triatlon három ága közül, még ha ez a viszony valójában csak felőlem bontakozik is ki, vagyis egyoldalú. Talán a nagyobb

közvetítettség miatt lehet ez, amit a kerékpár iktat közém és a világ közé. A föld a támaszomná válik, állandó, sima, megnyugtató támasszá, igazi segítőmmé (ez a futásnál nem így van, ott folyamatos konfliktusban vagyok a talajjal, illetve reménytelen próbálkozásokat teszek a folytonosság, a folyás megteremtésére – szökdelni hiba futás közben). A víz, az olaj és minden más folyadék viszont kifejezetten ellenségemmé válik. A víz a föld és közém akar tolnakodni, riválisom lesz a folyásban, ő akar folyni helyettem, nem közeg, nem anyag, hanem képmutató felszín. A laza, homokos talaj, a sárfelhordás, a porréteg mind-mind ilyen rivális folyadék számomra. A kerékpáros nem elesni szokott, nem leesni a bicikliről, hanem elcsúszni. A levegő pedig szinte társammá lesz, néha segít, néha hátráltat, néha egyenesen fel akar lökni valamelyik oldalról, mindig ott van mellettem, körülöttem, a leggyakrabban mégis mintha más dolga lenne, mint ami éppen nekem van.

Sokkal inkább az elemekkel állunk tehát interszjektív viszonyban kerékpározás közben, mint magával a kerékpárral. Pedig a kerékpárt szokás animizálni, leggyakrabban animalizálni. Mark Twain „*megszelídíteni a kerékpárt*” kifejezése is erre utal, ahogy a magyar „drótszamar” kifejezés is, de Steen Nepper Larsen szintén így fogalmaz a biciklizés fenomenológiájáról írt gondolataiban („*újrászületik alattam*”).³³ A kerékpárt tehát vagy betörni kell, mint a vadlovat, vagy életre kelteni, mint Pygmaliont. Ennél azonban sokkal több történik. Nem a kerékpárt kell betörni, hanem saját testemet. S ráadásul oly módon vagy inkább olyan mértékben, hogy a kerékpár szinte testem részévé váljék. Nem testem kiterjesztéséről van itt szó, amit szintén előszeretettel emlegetnek, hanem egy szokásos funkciójának sokkal hatékonyabb (és leszűkítettebb) reprodukálásáról, ami a természetestől nagyon eltérő mozgáskultúrát igényel. A leghatékonyabb kerékpározási mód az, amikor egyenes úton teljesen ráhajolunk a kormányra (a könyöktámaszra), vízszintes felsőtesttel, hogy a térd szinte a mellkast éri. Ennek nemcsak aerodinamikai okai vannak, hanem a pedálokra is így fejthető ki a legnagyobb erő.³⁴ Egy egészen természetellenes, pontosabban a megszokottól teljesen eltérő helyzetbe kell tehát kényszerítenünk magunkat, egész testünket, hogy egyetlen funkcióját hatékonyabbá tegyük, s ennek során a kerékpár szinte beépül testi szerveződésünkbe. A kerékpár nem eszköz, még csak nem is protézis. Nem helyettesíti a test egy részét egy megfelelő és esetleg még jobban működő vagy tartósabb résszel, hanem a test egészét új szerveződéssé teszi. Nem bot tehát, amivel kiterjesztjük testünket, mert valamit nem érünk el, és nem is sétabot, amellyel kiegészítjük testünket, és ezzel levesszük a terhet lábunkról egy „harmadik láb” segítségével, de még csak nem is kerekese szék, amellyel pótolni próbáljuk testünk egy elveszett funkcióját, miközben a többi funkciója közül minél többnek igyekszünk fenntartani a természetes működését. Hanem valami, ami velünk együtt új egészet alkot. Főlöszleges animizálni a kerékpárt, bármilyen finoman vagy folytonos átmenetekkel tesszük is ezt (például a kiterjesztett test fogalmával), elég, ha megfigyeljük, mi is történik pontosan. A testem és a kerékpár egyetlen egészet alkot, szervesen egészet, amely átszervezi testem minden részének működésmódját, s amely folyamatosan fejlődik azzal együtt, ahogy testünk és tudatunk egyre jobban képes, illetve képes lesz a jövőben hozzáidomulni, amely tehát velünk együtt állandó fejlődésben s velünk való kapcsolatában az állandó individuáció állapotában van.³⁵

A futás részletesebb elemzésétől itt már – helyhiány miatt – eltekintenek, helyette érdemesebb talán röviden összefoglalni, milyen eredményekre jutottunk eddig: a játék jellegű sportok kapcsán azt állítottam, hogy a sportoló ott tulajdonképpen mindig túl van a testén, és túl van a pusztá individualitáson, több, mint a teste, egy konkrét világbanlét,

aki összetett cselekvéseket végez, és nem pusztán individuum, hanem teljes személyiség, aki személyközi kapcsolatok bonyolult hálózatán belül létezik; ez a hálózat pedig igazi világot alkot, s ez elkülönült, mesterséges világ ugyan, de mégis a mi világunk modelljeként működik. Az ügyességi sportoknál viszont a sportoló a testére redukálódik, testének és csak testének immanens vagy transzcendens kibontakoztatásában érdekelt, nem cselekszik többé, hanem egy mozdulatsor minél pontosabb végrehajtására törekszik, amely során személyiségétől és személyközi viszonyaitól inkább megszabadulnia kell (meditáció), hogy minél inkább testére koncentrálhasson; nincs egyediség, csak egyediség, minden sportoló egyetlen egyed, függetlenül minden más egyedtől; a világ eközben elkezd absztrahálódni, de egyben nyitottabbá is válik, nincs szükség mesterséges világ megteremtésére, csupán egy tiszta, akadálytalan területre, amelyen a test minél jobban függetlenedhet és önmagára záródhat, hogy minél teljesebben kibontakozhasson. Végül pedig a teljesítménysportoknál a világ végtelenné tágulásával, további absztrahálódásával és materializálódásával találkozunk;³⁶ s ezzel együtt a preindividualitás megjelenésével a test és a személyiség szintjén egyaránt. Ennek részletesebb elemzését kell még elvégeznünk.

A preindividualitás egyelőre két téma kapcsán bukkant fel: a közösség szintjén, vagyis a mezőny kialakulásának és működésének kapcsán, mikor azt állítottuk, hogy a teljesítménysportok olyan képződmény létrejöttének kedveznek, amely kizárólag közösségi szintű egyediségnek nevezhető, s amelyben a tagok tulajdonképpen nem képesek önálló egyedekké válni, mivel csak a mezőny mint belülről folyamatosan változó, mindig átrendeződő egyediség megképzésében vesznek részt, másrészt a test szintjén, amikor arról beszéltünk, hogy a kerékpár teljesen újrarendezi a testet a maga egészében, beépül annak szerveződésébe, ez az új szerveződés mindig szervesen egység marad, nem áll össze zárt organizmussá. Nem a kerékpár szervesül a testbe, hanem a test szervesül a kerékpárral. A kérdés az, milyen más szinteken figyelhető meg ugyanez a jelenség.

Futok. Mozgásomat megpróbálom minél egyenletesebbé tenni, megpróbálom minél jobban tompítani azt a konfliktust, amely a két szilárd test, saját testem és a talaj érintkezése során keletkezik. Ha a triatlon három ága közül valamelyiknek köze van a repüléshez, az meglepő módon a futás. Az elrugaszkodással egy pillanatra repülni kezd a test, a súlyomtól, a nehézkedéstől próbálok megszabadulni ilyenkor. Reménytelen vállalkozás ez, de a futás szempontjából nem azért, mert testem szilárdsága feloldhatatlan, hanem azért, mert ha ez bekövetkezne, azzal megszűnne az a felszín is, amelyen keresztül az erő kifejtésre képes vagyok. A futás két szilárd felszín érintkezése, miközben a levegő és a föld kapcsolatáról szól. A szintén reménytelen megoldás, amellyel levegővé válásom lehetetlenségét és szilárd testként való létezésem, illetve a másik szilárd testtel való konfliktusos viszonyom kényszerítve megőrizni próbálok, hogy igyekszem minél gördülékenyebbé tenni mozgásomat. A szó szoros értelmében is: igyekszem szinte átgördülni a talpamon, mintha csak egy biciklikerek részlete lenne. A folytonosság azonban nem elérhető, a futás mindig repülés, földre érkezés és elrugaszkodás egymásutánja marad, mindig ritmusa lesz, bármilyen egyenletessé tudom is azt tenni. Mindig fenyeget a leesés veszélye, nyilván nem abban az értelemben, hogy magasan lennék, és az életemet kellene féltennem, hanem mert ha nem koncentrálok megfelelő mértékben, minden lépésnél megsérülhet a bokám, a térdem, a derekam (ezért bizonytalanít el és lassít le a sötétben való futás).

A tér tovább konkretizálódik: a lassabb haladási sebesség miatt ellaposodik, a fókuszpont közelebbre tevődik át, s közben a tér oldalirányban kiszélesedik. A fejemet is könnyebben tudom forgatni, mint kerékpározás közben. A hangok, a szagok is jobban

azonosíthatók, a sebesség csökkenésével egyre több jelentéssel telítődnek. Minden arra csábít, hogy bámészkodjam. De nem ez az egyetlen csábítás. Mivel nem vagyok feloldódva egy cselekvés értelelem-összefüggésében, mivel nem kell egy adott mozdulatsort a lehető legpontosabban végrehajtanom, mivel a tevékenység, amit folytatok, órákig tart, ezért a gondolataim nagyon hajlamosakká válnak az elkalandozásra.³⁷ Akik nem szeretnek „unatkozni” futás közben, az ilyen vizuális és mentális elkalandozást szeretik benne. Ennek persze meglehet a maga mentális funkciója (az elme egyfajta átmosása), de még mentális területen sem a legjobb megoldás. Nemcsak a testet dezintegrálja, hanem az elmére sincs a legjobb hatással. A gyakorlott futó nem elkalandozik, hogy portörlest rendezzen lelke limlomjai között, hanem medítál – kiüríti az elméjét. Az a paradox ebben, hogy egyszerre kell meditálnia és koncentrálnia. Nem egymás után, mint a tornásznak és az atlétának, hanem egyszerre. Az a feladata, hogy ne gondoljon semmire, és közben maximálisan koncentrálnjon arra a mindig széteséssel fenyegető heterogén szerveződésre, ami a teste. Ha ezt megteszi, ha elméjét integrálni képes testébe, nem megtestesíteni, hanem egy távolság nélküli ponttá tenni, amely végtelen sebességgel képes átjárni azt, akkor nem fenyegeti sem az unalom, sem a dezintegráció veszélye. A legenda szerint egyszer egy ultramaratonista futót faggatott egy riporter arról, hogy mit csinál annyi órán át, miközben azt a 120 vagy 210 km-t lefutja. „Működésben tartom a rendszert” – hangzott a válasz. A tudat úr próbál lenni saját házában, de ez több okból sem sikerülhet neki. Nemcsak azért, mert ami „belül” van, azt soha nem ismerheti maradéktalanul, nem azért tehát, mert gyakran csak tüneteken keresztül érintkezik vele, s még csak nem is azért, mert a ház maga több irányban és módon is nyitott egy nagyobb ökológiai rendszer felé. Hanem mert sokszor ő maga is csak tünet, amelynek okai valahol a testben vannak, és egyszerre több helyen is lehetnek (a holtpont mindig a fejben jön először – „minek csinálom én ezt egyáltalán?”). S nem utolsósorban azért, mert ő maga is csupán egy termék. A kezdő futó meglepetéssel szokta tapasztalni, hogy a maratoni felkészítő edzéstervek végén vastag betűvel ott szokott szerepelni: „**A SIKER GARANTÁLT!**” S valóban, ha ezt így, ebben a sorrendben, ebben a ritmusban végigcsinálja valaki, garantált, hogy teljesíteni fogja a 42 kilométert. Ez nem fenomenológia, ez konstruktivizmus. A tudat maga is kondicionálva lesz az ilyen felkészülés során (növekszik az akaraterő és a monotonitástűrés), a test viszont részben a tudatot megkerülve, az ő tudtán kívül kerül kondicionálásra, részben éppen a tudat érdekében, az ő kímélésére. De a test érdekében is: egy idő után ugyanis sokkal inkább a test túlajtása, a túledzés a veszély, mintsem a lustaság. A fenomenológiai összetevőt a folyamatban leginkább az képviseli, hogy a tudatnak mindig *vétőjoga* van, de csak vétőjoga. Ha bármi fáj, ha túlzott fáradtságot érez valaki, mindig joga van kihagyni egy-egy edzést és pihenni egy kicsit.

Miközben a futó fut, egymástól szinte független rendszerekkel áll kapcsolatban. Nemcsak a világ absztrahálódik tehát az ökológiai világ szintjére, hanem teste szerves egysége is felbomlik, s annak egyes összetevői, egyes rendszerei külön-külön is kapcsolatba lépnek a világgal, vagyis a test tulajdonképpen nem képes individualizálódni. A futó számára érzéki szintre kerülnek azok a rendszerek (itt jutunk vissza a testnek ahhoz a definíciójához, amit legelőször adtunk rá), amelyek működésére a hétköznapiokban vagy a cselekvés során nem fordítunk figyelmet. A futó folyamatosan figyel a hőháztartására, a megfelelő folyadékbevitelre, a vércukorszintjére, a keringési rendszerére (méri a pulzusát), az izmai állapotára (a savasodásra), a szalagok, porcok, sőt a csontok állapotára is. És közben folyamatosan méri az időt, hogy legalább valamelyest képes legyen összerakni azt a teret, amelyet távként teljesítenie kell. A futó nem test, de

nem is túl van a testén, hanem innen. S ezt nem csak valami strukturalista rendszerépítés céljából mondom. A testen innen azt jelenti, hogy teste soha nem áll össze olyan szerves egészé, amelyen túl lehetne lépni, vagy amelyre a maga egészében lehetne koncentrálni. A koncentráció itt azt jelenti, hogy a figyelem maga is mindig megosztott az egyes részek között, ide-oda cikázik az egyre gyakrabban jelentkező kis helyi katasztrófák között, hogy egyben tudja tartani ezt a heterogén egészet.³⁸ S ez nem csak egy szükséges rossz, megvan a maga előnye is, mégpedig az, hogy ez a fajta testi és mentális működés kedvez a leginkább a teljesítmény hatékonyságának és fokozhatóságának.

A futó nem pontosan végrehajt, vagyis reprodukál valamit, hanem produkál, termel. Gépszerűen működik. A gépszerű működés nem mechanikus működést jelent. A mechanikus szerkezetek csupán átalakítanak, az energiamegmaradás fizikai elvét követve, a gépek viszont terméket hoznak létre, dolgoznak, többletet állítanak elő³⁹ – ha ez a többlet leggyakrabban „csupán” érték-többlet is. A teljesítménysportok „teljesítménye” éppen egy ilyen többlet előállítása, egy többletenergia kitermelése a felvett energiából. Nem terméket termelnek, még csak nem is értéket, hanem energiából még több energiát. Tiszta energiatermelésről van tehát szó. Ennyiben a teljesítménysportok hiperkapitalista sportok, melyek a kapitalista termelésre tesznek rá még egy lapáttal, magának a kapitalizmusnak a logikáját hajtják túl (ahogy Warhol és Deleuze csinálta a maga területén). Nem a kapitalizmus mint felhalmozás (Max Weber), nem is mint pazarlás (Bataille), de még csak nem is mint vágytermelés (Baudrillard) logikáját követik, hanem magát a termelést teszik tiszta termeléssé. Még a teljesítménysportoknak is van tehát politikájuk. S nem a munkátlanság a legnagyobb botrány a kapitalizmus szemében,⁴⁰ arra rendszerszinten szüksége van, és nem is csak a munkanélküliség formájában, a legnagyobb botrány a piaci értékévé nem konvertálható tiszta termelés.

Jegyzetek

21. A magyarországi kerékpárutakat sajnos általában a helyi polgármesterek megrendelésére készítik, akik látványosságnak szánják őket, és díszkőből készíttetik a burkolatot méregdrágán, így ez a követelmény szinte soha nem tud teljesülni (persze ez még mindig a jobbik eset, hiszen hazánkban gyakran festékszóróval szokás kerékpárutat „építeni”). Már Mark Twain megfigyelte, mennyire fontos az egyenletes útfelület: „Évek óta ismertem az utcát, s mindig úgy tudtam, hogy teljesen sima; a kerékpár azonban nagy meglepésemre tudtomra adta, hogy nem az. A kerékpár az újonc kezében olyan fűrgén és érzékenyen jelzi a finom, elenyésző különbségeket, mint a vízszintező. Ott is jelzi a buckát, ahol gyakorlatlan szemed észre sem venné; tudósít a legkisebb mélyedésről, ahol csak víz leszaladhat... A kövek esküdt ellenségeim voltak.” – Mark Twain: MEGSZELÍDÍTEM A KERÉKPÁRT. Szász

Imre fordítása. <http://mek.niif.hu/04200/04258/04258.htm#19>.

22. Sartre: i. m. 692.

23. Uo. 686.

24. A globalitás nem a legjobb kifejezés itt, mert még mindig sugall egyfajta zárttságot, egyfajta totalitást, csak immár a Föld mint bolygó léptékében. Timothy Morton veti fel a kérdést, hol is ér véget tulajdonképpen a Föld ökológiai szempontból – a légkörnél, a mágneses mezőnél, a gravitációs mezőnél, a fénynél, amely a Napból jön vagy esetleg a még látható csillagoknál? „Nyugaton nagyon földhözragadtan gondolkodunk az ökológiáról. S nem is csak földhözragadtan: azt akarjuk, hogy az ökológia a helyhez kötöttről szóljon. Helyi, helyi, helyi. Nem is csak a helyhez kötöttről, hanem a helyről: valamiről, amiben otthon kell éreznünk magunkat.” Timothy Morton: THE ECOLOGICAL

THOUGHT. Harvard UP, Cambridge, Mass.–London, 2010. 27. Morton az öko-filozófia e Heideggerre alapozó „bonszáj változtatával” szemben a „nagyban gondolkodást” javasolja (uo. 20–58.).

25. Eugène Minkowski: *VERS UNE COSMOLOGIE*. Paris, Aubier-Montaigne, 1936. 69.

26. Ahogy más teljesítménysportokét is. Szinte horrorisztikus élmény látni például azt, ahogy egy 50 km-es sífutószám végén célfotóval kell eldönteni, ki lett a győztes. A legutóbbi téli olimpián is ez történt.

27. Vö. Christopher Peacocke: *SENSE AND CONTENT. EXPERIENCE, THOUGHT, AND THEIR RELATIONS*. Oxford–New York, Oxford UP, 1983.

28. Egy sajátos megoldás, amelyet az ún. course videókon alkalmaznak, az idő felgyorsítása. Valamire valóban jó, bár éppen az egyetlen eszközt manipulálja, amely rendelkezésünkre áll. Az egyik kedvenc ilyen videóm a New York-i maratlon nyomvonaláról készült: <http://www.youtube.com/watch?v=MxknAnBVk0>. Egy olyan futó számára is meglepő élmény végignézni, aki már teljesítette a távot.

29. Vö. Denis E. Cosgrove: *SOCIAL FORMATION AND SYMBOLIC LANDSCAPE*. Madison, The University of Wisconsin Press, 1984. 13. és 26. et passim.

30. Erre vonatkozóan lásd Michel Conan (szerk.): *LANDSCAPE DESIGN AND THE EXPERIENCE OF MOTION*. Washington, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2003.

31. Appleyard–Lynch–Myer: *THE VIEW FROM THE ROAD*. Massachusetts Institute of Technology, 1964. 4.

32. Az irány „kordában tartását”, elhelyezését szolgálja az a szintén nagy léptékben működő érzék, amelyről már tettünk említést, az égtájak szerinti tájékozódás érzéke.

33. Steen Nepper Larsen: *BECOMING A CYCLIST – PHENOMENOLOGICAL REFLECTIONS ON CYCLING*. = Jesús Illundáin Agurruza–Michael W. Austin–Fritz Allhoff–Lennard Zinn (szerk.): *CYCLING – PHILOSOPHY FOR EVERYONE. A PHILOSOPHICAL TOUR DE FORCE*. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010. 27.

34. Van valami giccsesen evolutív abban, ahogy a vízből kijöve, a vízszintes testtartás után először a kerékpáron szinte négykézláb van az ember, azután teljesen felegyenesedik a futásra áttérve. Ezt az értelmezési lehetőséget azonban, engedelmükkel, nem használnák ki, már csak azért sem, mert a sportágak sorrendjének a triatlonban kizárólag balesetvédelmi okai vannak.

35. Részletesebb elemzést igényelne, hogy a közvetettebb testhasználatok, például az autózézetés, bizonyos szempontokból hogyan őriznek meg sokkal többet a test természetes működés-módjából, mint például a kerékpározás. Mindenesetre nem az az igazi kérdés egy mozgás testi voltát illetően, hogy mennyire saját fizikai erőmmel kell azt végrehajtanom. Az autózézetés helyenként jobban hozzájárul a testi képességeim, az ügyességem fejlesztéséhez, mint például az országúti kerékpározás. Minthogy az utóbbinak nem is ez a célja. A kiterjesztett test korai megfogalmazása, meglehetősen elnagyolt formában, megtalálható: Marshall McLuhan: *UNDERSTANDING MEDIA: THE EXTENSIONS OF MAN*. New York, McGraw Hill, 1964, a mi szempontunkból különösen a *WHEEL, BICYCLE AND AIRPLANE* című fejezet. A technikai tárgyakra jellemző permanens evolúcióval és individuációval kapcsolatban lásd Gilbert Simondon: *DU MODE D’EXISTENCE DES OBJETS TECHNIQUES*. Paris, Aubier, 1958.

36. A kettő nyilvánvalóan nem zárja ki egymást, logikailag sem: az absztraktnak nem a reális az ellentéte, hanem a konkrét, az absztrakt nem ideális, csak meghatározatlan. Ez a meghatározatlanság pedig nem feltétlenül jelent általánosságot – ahogy már Hegeltől is megtanulhatuk. Ebből következően pedig nem zárja ki az anyagiság vagy az érzékiség területét. Az absztraktnak nevezett festészet története jó példával szolgálhat erre.

37. Az elkalandozás három tipikus iránya esetében a nemi-párkapcsolati, a személyközi (képzeltbeli párbeszédet bonyolít le az ember, amelyekben általában nagyon frappánsan válaszolgat a másoknak), illetve a szakmai. Nem hiszem, hogy ebben nagyon különböznek bárki mástól.

38. Hogy mi történhet akkor, ha a rendszer dezintegrálódik, arra vonatkozóan hadd hivatkozzam egy barátom beszámolójára: <https://www.facebook.com/notes/miklós-vörös/három-tétel-az-ult-rabalatonról/4285965713061>.

39. Vö. Gilles Deleuze–Felix Guattari: *ANTI-OE-DIPE. CAPITALISME ET SCHIZOPHRÉNIE, I*. Paris, Minuit, 1971.

40. Giorgio Agamben: *A MEGDICSŐÜLT TEST (Losoncz Márk fordítása)*, illetve Losoncz Márk: *AGAMBEN ÉS A MUNKÁTLAN TESTISÉG*. – *Híd*, 2011. augusztus–szeptember. 124–133. és 134–145.